

PARTICULARITĂȚI ALE STATUTULUI SOCIAL-JURIDIC AL NOBILILOR ROMÂNI BĂNĂȚENI (SEC. XIV-XV)

LIGIA BOLDEA

Primele mențiuni documentare despre românii din Transilvania prilejuite de valul antischismatic declanșat după anul 1204 demonstrează că elitele lor - cnezii și voievozii - aveau posesiuni funciare din vechime (încadrate teoretic în domeniul regal), posesiuni care urmau să intre în proprietate nobiliară laică și ecleziastică sau să rămână elitei românești pe măsura adaptării sale la rigorile juridice și confesionale pretinse de societatea maghiară¹. La fel ca pretutindenii în teritoriile integrate regatului ungar, în epoca arpadiană au fost asimilați tacit cu nobilii toți proprietarii de pământ, indiferent de calea pe care au ajuns într-o asemenea postură. În Banat, consultarea informațiilor documentare dovedește faptul că instituirea comitatului regal din perioada de început a ființării sale a fost îngăduitoare și tolerantă față de formele mai vechi de organizare în cnezate și voievodate ale românilor autohtoni, motivele fiind diverse și bine întemeiate: pe de-o parte, legăturile strânse cu românii de peste Carpați, cu sudul Dunării și cu Vidinul ortodox, pe de altă parte, poziția marginală a acestui ținut, ceea ce a făcut ca nobilimea regatului să fie reticentă în a obține posesiuni în acest spațiu geografic. Cert este că, până către anul 1212, lipsesc actele de dăruire a moșiilor în Banat, atât pentru comitatul Timiș cât și pentru Caraș².

Deși documente care să ateste statutul social-juridic al cnezilor și voievozilor români bănățeni până în secolul al XIII-lea nu există, se poate presupune - urmărind evoluția lor ulterioară - că stăpânirile lor funciare au

---

¹ Ioan Aurel Pop, *Elita românească din Transilvania în secolele XIII-XIV (origine, statut, evoluție)*, în *Nobilimea românească din Transilvania (Az erdélyi román nemesség)*, Satu Mare, 1997, p. 42.

² Avram Andea, *Banatul cnezial până la înstăpânirea Habsburgică (1718)*, Reșița, 1996, p. 58.

avut, într-o fază inițială, un caracter alodial, rezultat în urma transformărilor profunde care s-au manifestat în secolele anterioare în cadrul obștilor sătești aparținând ariei de locuire a poporului român³. Organizarea comitatelor regale la nivelul Banatului istoric (Timiș în 1177, Cenad în 1197 și Caraș în 1200) a modificat simțitor datele problemei, stăpânirile altădată libere ale cnezilor români fiind subordonate autorității regale, astfel încât ele devin expuse deposedărilor într-o perioadă în care, în plan social-politic, elitele din Transilvania tind să se constituie în grupuri privilegiate sau stări⁴, în timp ce în plan confesional, eșecul «unirii» încercate în Bizanț după instaurarea stăpânirii latine în 1204 a făcut ca papalitatea să amalgameze schisma cu erezia, astfel încât apartenența la confesiunea răsăriteană a devenit, în aria de putere a catolicismului, o inaptitudine pentru stăpânirea pământului și a privilegiilor ce decurgeau din ea, deținătorii ortodocși de pământuri fiind declarați *injusti possessores* și expuși deposedării⁵. Oricum, evenimentele care s-au succedat începând cu secolul al XIII-lea și cu diploma din 1222 a regelui Andrei II au declanșat procesul transformării stăpânirilor patrimoniale în stăpâniri donative, a nobilimii patrimoniale în nobilime beneficiară, cu efecte semnificative asupra stăpânilor români de pământuri. Se impune însă precizarea că în Banatul de deal și de munte, ca și în alte zone marginase ale Transilvaniei, înstrăinarea pământurilor în detrimentul deținătorilor lor tradiționali - cnezii români - a fost redusă, aproape nesemnificativă, date fiind condițiile mai puțin prielnice proliferării marilor domenii funciare, cât și nesigurăței acestor ținuturi primejduite de bulgari, tătari, cumani și aflate într-o firească legătură cu românii de dincolo de Carpați. În aceste împrejurări s-a apreciat că acei cnezi care și-au putut păstra cnezatele ereditare până în secolul al XIV-lea, chiar cu anumite condiții și obligații față de rege și de dregătorii săi, și-au menținut șansa oficializării statutului lor de stăpâni prin înnobilare⁶.

³ P.P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, București, 1964, p. 67.

⁴ Diploma lui Andrei II din 1222 a introdus sistemul de danii pe veci (*perpetuitas*) în locul celor obișnuite (*donationes*), desființând deosebirea dintre beneficii și bunurile patrimoniale și creând o egalitate juridică între nobilimea beneficiară și cea patrimonială. Apud Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj-Napoca, 1971, p. 277.

⁵ Șerban Papacostea, *Românii în secolul XIII. Între cruciată și Imperiul mongol*, București, 1993, p. 54.

⁶ Ioan Aurel Pop, *op. cit.*, p. 49.

Secolul al XIV-lea va determina însă profunde mutații la nivelul raporturilor social-juridice de stăpânire asupra pământului, mutații care s-au datorat înlocuirii dinastiei arpadiene cu cea angevină, în fond, o schimbare de viziune asupra guvernării regatului maghiar, ce substituia pluralismului etnico-religios și particularismelor regionale o politică de centralizare, de uniformizare și omogenizare a structurilor instituționale și sociale ale regatului, la care a fost asociat efortul de catolicizare a supușilor ortodocși. Măsurile adoptate de cei doi regi angevini, în special de către Ludovic I (1342-1382), au preconizat introducerea rigorilor occidentale în normele de drept ale regatului maghiar, redefinind statutul nobil, pe care îl condiționează de existența actului de donație regală pentru pământul stăpânit. În fapt, prin diplomele din 9 decembrie 1351 și 6 noiembrie 1365, Ludovic I a intenționat o acțiune de omogenizare pe orizontală a structurilor sociale și juridice la nivelul întregului regat, cu referire mai ales la acele ținuturi aflate la marginea regatului, asupra cărora regalitatea angevină pare să manifeste un tot mai mare interes, îndeosebi în ceea ce privește Transilvania și Banatul, fapt deloc întâmplător de vreme ce tocmai în această perioadă regele a inițiat o cruciadă balcanică proprie, care situa în centrul atenției sale efortul de a readuce sub ascultare cele două țări românești răzvrătite în anii anteriori⁷. În cazul Banatului cărășan și al districtelor sale, măsurile regale sunt și mai clar restrictive în ceea ce îi privește pe stăpânii tradiționali de pământuri, diploma din 1366 prevăzând atributele necesare calității de nobil, anume actul scris de donație și aderarea la catolicism.

În noul context social-politic, cnezimea română bănățeană, recunoscută până în acel moment în mod tacit de către puterea centrală ca elită a comunității românești generatoare, se vede constrânsă la a-și reconsidera opțiunile în vederea prezervării unui statut social-juridic privilegiat, așa cum l-a moștenit din secolele anterioare. Momentul 1366 are, în ceea ce privește feudalitatea românească a Banatului, o dublă semnificație: pe de o parte, el a marcat începutul procesului de disoluție a cnezimii în formele sale tradiționale, străvechi de manifestare social-juridică, politică și confesională, proces care a durat totuși mai bine de jumătate de secol datorită inconsecvenței cu care, din motive obiective de politică internă sau externă, regalitatea maghiară a fost în măsură

---

⁷ *Histoire de la Hongrie des origines a nos jours*, Budapesta, 1974, p. 100; vezi și I.A. Pop, *Structures ethnique et confessionnelles dans la Hongrie et la Transylvanie au Moyen-Âge (XI - XIV siècle)*, în *Colloquia*, 1, 2, iulie-decembrie 1994, p. 15.

să aplice în spiritul legii propriile sale măsuri⁸. Pe de altă parte, debutează acum procesul de afirmare a nobilimii române bănăţene în concordanță cu rigorile normelor de drept occidental practicate de cei doi Angevini, ea fiind o rezultată a acțiunii de oficializare a calității de feudali a multor cnezi români prin recunoașterea pe baza actului scris în vechile lor stăpâniri strămoșești, desigur în urma prestării de credincioase slujbe militare în favoarea regalității și, parțial, ca urmare a adoptării unei noi opțiuni profesionale.

În virtutea intenției noastre declarate de a reconstitui profilul nobilimii române bănăţene începând cu secolul al XIV-lea, ne vom limita în cele ce urmează la analiza situației acelor cnezi care, începând cu mijlocul acestui secol, reușesc să pătrundă în ierarhia feudală a regatului prin oficializarea statutului lor nobiliar. Este vorba, în fapt, de reprezentanții câtorva familii române devenite nobile la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, a căror ascensiune social-politică și militară este relativ bine reflectată documentar pentru această perioadă. Întrebarea care confruntă istoriografia românească actuală se leagă de adevărata semnificație a evoluției elitelor românești de la statutul de cnezi la cel de cnezi nobili și apoi de nobili, cât și de măsura în care folosirea expresiei de «înnobilare» este adecvată în cazul cnezilor români.

Așa cum bine se relevă în unele studii de specialitate publicate în ultimele două decenii, este absolut necesară o analiză obiectivă a modului în care feudalitatea românească bănăţeana a evoluat după momentul 1366. Noțiunea de «înnobilare» presupunea, prin definiție, ridicarea unui individ la statutul de nobil dintr-unul inferior prin actul de danie regală, ceea ce făcea din acesta o creație a suveranului, față de care avea o serie de obligații specifice, mai ales în planul slujbelor militare⁹. Din punctul de vedere al dreptului românesc însă, noblețea decurgea automat din existența posesiunii funciare - cnezatul, stăpânit în conformitate cu dreptul cnezial (*more Keneziatus*), stăpânire ale cărei caracteristici sunt puse în evidență de numeroasele acte de confirmare acordate cu titlul de nouă danie (*novae*

---

⁸ Ioan Drăgan, *Cnezi și nobili români în vremea Corvineștilor*, în *Nobilimea română din Transilvania*, p. 112-113. Autorul apreciază că, în Banat, supraviețuirea cnezilor posesori liberi până la mijlocul secolului al XV-lea s-a datorat împrejurărilor specifice unui teritoriu de graniță, ultima mențiune a cnezilor bănăţeni ca element distinct al feudalității române fiind diploma privilegială din 29 august 1457 acordată *tuturor cnezilor; nobililor și celorlalți români* din cele opt districte bănăţene drept recompensă pentru apărarea graniței dunărene.

⁹ Robert Fosier, *La société médiévale*, Paris, 1991, p. 315.

donationis titulo), specificându-se totodată și dreptul de stăpânire *ab antiquo*¹⁰. Până în epoca principatului, asemenea înnobilări ale unor români, săvârșite în baza dreptului feudal occidental, nu sunt semnalate în Banatul cărășan, toate documentele acordate cnezilor și voievozilor români începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea fiind acte de noi danii prin care aceștia au fost confirmați în stăpânirile lor ereditare, deținute până în acel moment după dreptul cnezial, fără act scris. De altfel, aceeași situație este specifică și celorlalte zone ale Transilvaniei care au generat o nobilime românească, aceasta fiind una din caracteristicile majore ale evoluției elitelor românești în secolele XIV-XV.

Interesante sunt discuțiile purtate în istoriografia românească pe marginea titlului de “*noua danie*”, prezent în toate actele care confirmă, începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea, dreptul de stăpânire al multor cnezi români asupra pământurilor lor strămoșești. Inițial, pornind de la studiul lui Ioan Bogdan¹¹ asupra cnezilor români, noua donație (*nova donatio*) a fost privită ca o «a doua» donație acordată cnezilor nobili după ce ei au fost recunoscuți în cnezatul lor printr-o donație inițială sau o «primă» donație. În fapt, existența acestei «prime» donații acordate cnezimii române, ce încerca să-și adapteze statutul social-juridic la noile norme de drept impuse în regat în secolul al XIV-lea, nu poate fi dovedită documentar și, potrivit cercetărilor întreprinse în ultimele decenii, nu poate fi susținută nici ca ipoteză de lucru. În urmă cu 15 ani a fost formulată pentru prima dată ideea potrivit căreia, datorită faptului că în anumite regiuni ale regatului ungar unde s-au păstrat domeniile cetăților regale, stăpânirea funciară specifică românească a fost foarte răspândită, autoritatea de stat a elaborat un formular de cancelarie adecvat acestor realități, în care titlul de nouă danie era atribuit cnezilor, apoi cnezilor nobili pentru a le confirma sau reconfirma aceste stăpâniri strămoșești¹². Recent au fost aduse completări acestei interpretări, Pál Engel demonstrând că este vorba, în realitate, de un titlu de danie introdus de Ludovic I prin care dreptul de stăpânire și de moștenire a bunurilor cuprinse în dania cu acest nume reveneau numai beneficiarilor cuprinși în act și urmașilor lor legitimi, omisiunea din act însemnând excluderea pe veci de la stăpânire, cei excluși putând fi

¹⁰ Dan Gr. Pleșia, *La noblesse roumaine de Transylvanie. Structure et évolution*, în *RRH*, 3, 1987, p. 197.

¹¹ Ioan Bogdan, *Despre cneji români*, în *Scrieri alese*, București, 1968, p. 184.

¹² Adrian Andrei Rusu, *Un formular al cancelariei regale din epoca lui Iancu de Hunedoara pentru nobilii români din Transilvania*, în *Acta MN*, XX, 1983, p. 158.

astfel expuși ignobilării dacă nu aveau alte posesiuni legale¹³. Pentru Banat, considerăm că un exemplu concludent este oferit de evoluția la sfârșitul secolului al XIV-lea a familiei Mâtnic de Ohaba-Mâtnic, aflată în plin proces de recunoaștere oficială a nobilității sale. Două acte sunt revelatoare: primul, din 1387, este un document regal acordat de Sigismund de Luxemburg lui Bogdan Românul (*Olahus*) de Mâtnic și fiilor săi Ștefan, Dionisie, Ladislau, Nicolae și Ladislau (*Juniori*), prin care aceștia au fost confirmați în stăpânirea cnezatului Măru¹⁴. Al doilea, un document emis de Capitlul din Alba Iulia și datat în 1391, transcrie în formă autentică diploma regală din 1387, cu precizarea că beneficiarii erau de data aceasta Bogdan de Mâtnic și fiii săi Nicolae, Ștefan, Ladislau, alt Ladislau, Petru și Ioan¹⁵. Se poate observa cu ușurință faptul că numele descendenților lui Bogdan Românul nu sunt într-un tot al aceleiași; pe temeiul celor susținute mai înainte, opinăm că includerea lui Petru și Ioan în actul capitular a avut scopul de a-i cuprinde în sistemul stăpânirii familiale ce le asigura pe viitor statutul social-juridic privilegiat.

Un alt exemplu, opus celui dintâi, îl întâlnim la sfârșitul secolului al XV-lea în cadrul familiei Gârliște de Rudăria. În 1484 nobilului Iacob de Gârliște i se confirmă de către Matia Corvin, cu titlul de nouă danie, opt moșii în districtul Almăj *în a căror stăpânire netulburată ... s-au aflat din vechime înaintașii săi*¹⁶. Interesant este faptul că un secol mai târziu, în cadrul unui mare proces de stăpânire ce s-a desfășurat între anii 1566-1569¹⁷, este prezentat raportul unui «scrib» din Arad care amintește că printre beneficiarii noii danii din 1484 s-au numărat, alături de Iacob de Gârliște, și frații săi *Kyryak* Mihail și Ștefan, două personaje care lipsesc însă din actul regal. Cum cei doi frați nu mai apar ulterior cu drepturi asupra acestor moșii, se poate deduce că omiterea lor a atras după sine și excluderea din sistemul stăpânirii familiale.

Cele două exemple prezentate pot oferi, în opinia noastră, argumente concludente în sprijinul aserțiunilor anterioare legate de interpretarea corectă a titlului de “*noua donație*” - probabil o formă specifică de “înnobilare” practică de către

¹³ I. Drăgan, *op. cit.*, nota 17, p. 117.

¹⁴ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, I/2, București, 1887, p. 300, nr. 239.

¹⁵ *Ibidem*, p. 340, nr. 280.

¹⁶ *Ibidem*, II/2, p. 283, nr. 265.

¹⁷ Pesty Frigyes, *A Szörény bánóság és Szörény vármegye története*, III, Budapesta, 1878, p. 72-75.

regalitatea maghiară în raporturile sale cu cnezimea română, posesoarea tradițională a pământurilor în baza vechiului *ius Keneziale* în spațiul bănățean, hațegan, maramureșan sau în Țara Făgărașului.

Pe lângă semnele de întrebare, parțial rezolvate, legate de analizele asupra formulei de “*noua danie*”, interogații ridică și modul în care “înnobilarea” cnezimii române, parcurgerea traiectoriei de la statutul de cnezi la cel de nobili a fost realizată *de facto*. În această privință documentele nu sunt foarte sugestive. Dan Grigore Pleșia aprecia în studiul său consacrat nobilimii române din Transilvania, publicat în urmă cu un deceniu, că înnobilarea cnezilor români a fost legată și condiționată de stăpânirea anterioară asupra unui pământ, în realitate nu individul fiind înnobilat, ci pământul, astfel încât pierderea lui putea atrage după sine și pierderea calității de nobil¹⁸. Ceea ce nu se relevă însă cu claritate din analiza documentelor se leagă de modul în care s-a desfășurat în realitate procesul transformării cnezilor în cnezi nobili; a fost vorba de o confirmare globală a cnezului român asupra tuturor stăpânirilor sale strămoșești sau o abordare graduală prin emiterea mai multor acte de nouă danie pentru fiecare moșie în parte? Recunoașterea oficială s-a făcut individual, de fiecare membru al familiei sau a fost extinsă asupra tuturor reprezentanților unei familii cneziale?

Din studiul realizat asupra principalelor familii nobile bănățene, concluzii definitive sunt greu de formulat datorită faptului că, pentru multe din acestea, momentul trecerii de la statutul de cnezi la cel de cnezi nobili și apoi de nobili nu este surprins documentar, doar sugerat în acte ulterioare. Doar două familii - Deș de Temeșel și Mâtnic de Ohaba Mâtnic oferă câteva explicații posibile. În cazul primei familii, membrii acesteia, toți cnezi români din districtul Mehadia, primesc în anul 1387 dreptul cnezial de stăpânire asupra satului regal Valea (*Patak*), grevat de anumite obligații specifice statutului cnezial¹⁹. Trei ani mai târziu, în 1390, aceiași membri ai familiei lui Deș de Temeșel sunt reconfirmați în calitate de cnezi nobili în posesiunile lor Crivina și Valea, documentul fiind emis de către rege la solicitarea cnezilor nobili de Temeșel în urma pierderii documentelor de stăpânire în 1385, ca o consecință a incursiunii lui Dan I în Banat²⁰. Se poate observa astfel că, pe fondul unor grave conflicte politice

¹⁸ Dan Gr. Pleșia, *La noblesse roumaine de Transylvanie. Structure et évolution*, în *RRH*, 3, 1987., p. 209.

¹⁹ Hurmuzaki, *op. cit.*, I 2, p. 300, nr. 240.

Ibidem, p. 331, nr. 270; Dumitru Țeicu, *Banatul montan în evul mediu*, Timișoara 1998, p. 303.

---

interne ce au caracterizat începutul domniei lui Sigismund de Luxemburg, cnezii de Temeșel au obținut recunoașterea statutului oficial de cnezi nobili asupra a două din stăpânirile lor strămoșești, de acum înainte ascensiunea lor socială fiind asigurată.

Evoluția familiei Mâtnic de Ohaba Mâtnic oferă o variantă interesantă a modului în care cnezii români au fost cuprinși în ierarhia feudală oficială a regatului la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea. În 1352, Iuga și Bogdan, fiii lui Ștefan de Mâtnic, apar în calitate de cnezi întemeietori de sate, asupra cărora au obținut dreptul regal de stăpânire. Începând cu anul 1371 și până în 1412 asistăm la o serie de confirmări succesive ale membrilor familiei în vechile lor stăpâniri cneziale, semnificativ fiind faptul că nu a fost vorba de o reconfirmare globală asupra întregului patrimoniu funciar strămoșesc, ci de un proces gradual, ale cărui principale momente s-au concretizat în actele cu valoare de noi danii din 1387, 1394, 1404, 1411 și 1412. Acceptând ideea lui Dan Gr. Pleșia, potrivit căreia nu indivizii erau înnobilați, ci pământul, putem aprecia că exemplul familiei Mâtnic este concludent în acest sens.

Pe baza acestor două exemple opinăm pentru o tratare secvențială a procesului înnobilării cnezimii române bănățene, ce a depins de câțiva factori dintre care hotărâtori au fost existența unor stăpâniri anterioare, asupra cărora s-a emis actul de nouă danie și prestarea de credincioase slujbe militare în favoarea regalității. Se poate presupune că nu a fost vorba de o oficializare globală a întregului patrimoniu funciar printr-un singur act de nouă danie atribuit unei familii cneziale, ci de mai multe asemenea acte acordate asupra principalelor posesiuni strămoșești, beneficiarii urmând să le stăpânească în condizivizionalitate, în calitate de cnezi nobili.

Cnezii nerecunoscuți în stăpânirile lor au decăzut cu timpul din punct de vedere social-politic, privilegiile lor s-au erodat, ajungând fie supuși pe marile domenii feudale laice sau ecleziastice (în cadrul cărora și-au păstrat o oarecare preeminență, fiind atestați în calitate de *villici* - primari ai satelor), fie supuși ai domeniilor cetăților regale unde se bucurau încă de anumite libertăți²¹. O situație interesantă a fost cea a cnezilor dependenți pe moșiile nobililor români, ei înșiși de origine cnezială. Oricum, o delimitare tranșantă între cnezii înnobilați și cei care nu au

---

²¹ I. Drăgan, *op. cit.*, p. 126. Autorul dă exemplul târziu al unor cnezi români de pe domeniul cetății Hunedoara, cărora Matia Corvin le confirmă la 12 aprilie 1482 privilegiul străvechi (*antiqua libertas*), fiind scutiți de orice contribuție față de cetate, cu excepția slujbei la cetate cu un cal, la nevoie.

reușit acest lucru este improprie, păreri potrivit cărora cnezii nobili s-au pierdut în masa nobilimii maghiare în timp ce cnezii comuni au fost reduși la condiția de iobagi²² fiind tot mai mult amendate de cercetările actuale asupra problematicii în cauză. În fapt, într-o primă fază, diferența dintre cnezul recunoscut oficial în posesiunile sale și înnobilat pentru merite deosebite și cnezul nerecunoscut oficial nu a putut fi prea mare, deoarece ambii porneau de la aceleași realități tradiționale - de posesori ai pământului în baza vechiului drept românesc. Documentele atestă chiar, la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, menținerea în cadrul districtelor bănățene a unor moșii stăpânite în devălmășie de membrii unor familii nobile împreună cu cnezii acelor sate, raporturile de egalitate fiind compromise pe parcursul veacului al XV-lea datorită tendințelor tot mai manifeste ale nobililor români de a se folosi de ascendentul social-politic obținut din partea puterii centrale pentru a tranșa dreptul de stăpânire în favoarea lor²³.

În fapt, interese comune au îndrumat regalitatea și această feudalitate bănățeană în găsirea unor modalități de colaborare: regalitatea a avut nevoie de oameni siguri și interesați în apărarea granițelor sudice ale regatului (or, aceștia nu puteau fi decât cnezii și nobilii români bănățeni care, în virtutea tradiției lor militare, au asigurat contingente permanente și eficiente regilor maghiari în expedițiile lor), în timp ce aceste elite românești au avut nevoie de o regalitate puternică, în măsură să le recunoască și susțină stăpânirile și privilegiile. În virtutea acestui fapt, în 1403, cnezii și nobilii români din Banat au sprijinit regalitatea amenințată de revolta magnaților maghiari, aducând un aport substanțial la înăbușirea ei²⁴. De acum înainte, procesul afirmării nobilimii

²² Păreră susținută de Kemény Joseph și combătută de Maria Holban în excelentul studiu *Variations historique sur le problème des cnèzes de Transylvanie*, în *RRH*, 5, 1965, p. 901-924. Din păcate, ideea pierderii etnicității cnezilor nobili români a fost susținută și de Ioan Bogdan într-unul din studiile de referință, de altfel, asupra cnezimii române, autorul enunțând afirmația care, din nefericire, a proliferat o bună bucată de vreme în istoriografia românească: *Devenind nobili, cnezii încetează a mai fi români ....*

²³ Asemenea exemple se regăsesc în evoluția familiilor nobile române Deș de Temeșel și Mâtnic de Ohaba-Mâtnic, vezi Ligia Boldea, *Probleme ale studiului genealogic al familiilor nobile române bănățene*, în *Banatica*, 14, 1996, p. 53-92.

²⁴ Ștefan Pascu, *Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara*, în *SCI*, VIII, 1957, nr. 1-4, p. 67; Konrad Gündisch, *Cnezii români din Transilvania și politica de centralizare a regelui Sigismund de Luxemburg*, în *Ștefan Mețes la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, p. 236.

române, datorită, în special, meritelor sale militare remarcate și valorificate de către puterea centrală pe tot parcursul secolului al XV-lea, s-a desfășurat ascendent, fiind îndreptățiți să vedem în acest rol militar un alt factor important ce a conferit elitelor sociale bănățene integrarea în feudalitatea regatului. Era, de altfel, privilegiul clar și obligația feudalului de a presta servicii militare și de a dobândi recompense în conformitate cu valoarea acestora. Din această perspectivă, faptul că acești nobili români ai Banatului medieval au reprezentat o adevărată feudalitate locală apare ca un adevăr incontestabil. Acești cnezi, asimilați cu nobilii în formulele actelor ce constituie titlurile lor de proprietate, nu apar în majoritatea cazurilor ca mici proprietari rurali, ci ca proprietari ai mai multor sate, situația economică permițându-le să facă față îndatoririlor ce au decurs din statutul lor privilegiat.

De fapt, materializarea statutului social-juridic al nobilimii din Banat s-a produs la mijlocul secolului al XV-lea prin cunoscuta diplomă acordată de regele Ladislau V Postumul (1453-1457) în 29 august 1457 *tuturor nobililor, cnezilor și celorlalți români (universorum nobilium et Keneziorum ac ceterorum walachorum)* din cele opt districte privilegiate bănățene (Almăj, Bârzava, Caraș, Comiat, Ilidia, Lugoj, Mehadia și Sebeș), cărora le-a reconfirmat *privilegiile, libertățile și drepturile* în aceleași condiții în care au fost acordate de către regii anteriori (... *quibusque eadem emanata et per predecessores nostros Reges Hungariae ipsis concessa sunt* ...) ²⁵. Această diplomă, unică în felul ei pentru comunitatea medievală românească cuprinsă în granițele regatului ungar, aduce dovada irefutabilă a existenței unei nobilimi române, asemănătoare cu *nobilii adevărați ai țării*, care activează la nivelul districtelor bănățene, căreia regalitatea nu îi «acordă» ci îi «recunoaște» vechile libertăți, prerogative și drepturi datorită faptelor de credință și merituoaselor slujbe, mai ales militare. Forma privilegiului, ca mijloc prin care regalitatea a căutat să-și solidarizeze acele forțe pe care le putea cointeresa în politica de centralizare și întărire a puterii suveranului, a fost destul de răspândită în epocă, fiind binecunoscute libertățile acordate sașilor și secuilor ²⁶. Din nefericire, datorită faptului că românii nu mai constituiau o «națiune» (*natio*) în secolul al XV-lea, ei nu vor obține niciodată o recunoaștere globală a vechilor libertăți după modelul celor săsești sau

²⁵ Arhivele Statului Cluj-Napoca, *Documente medievale, arhiva familiei Macskási de Tincova*, XL; Gh. Ciulei, *Autonomia juridică a românilor din Banat în Evul Mediu*, în *Banatica*, 5, 1979, p. 286.

²⁶ I.A. Pop, *Privilegiile obținute de români în epoca domniei lui Matia Corvin*, în *RI*, 2, 1991, nr.11-12, p. 670.

secuiești, diploma din 1457 fiind, din acest punct de vedere, o excepție prin care regele a renunțat la o parte importantă a prerogativelor sale în momentul în care s-a angajat să nu doneze străinilor moșii în districtele românești fără consimțământul nobililor și cnezilor de acolo și nici să nu desfacă sau să separe vreunul din cele opt districte și să nu doneze ceva din ele cuiva. De asemenea, diploma îi scutea pe nobilii și cnezii români de plata vămilelor, la fel *ca și pe ceilalți nobili adevărați ai regatului*, acordându-le dreptul de a fi judecați de comiții lor, cu posibilitatea de a face apel la curtea regală sau chiar la rege, în timp ce executarea acestor sentințe urma a fi îndeplinită de către juzii nobililor acestor români (*iudices nobilium eorundem Valachorum*)²⁷. Existența acestei diplome (reînnoită în anii 1538, 1551 și 1609), dincolo de limitele sale, dovedește perenitatea în acest spațiu istorico-geografic a unor structuri autonome, apreciate și recunoscute ca atare de către puterea centrală.

LA SITUATION JURIDIQUE DE LA NOBLESSE ROUMAINE DU BANAT AUX XIV-XV SIÈCLE

Résumé

Un regard d'ensemble sur le monde féodal de Banat nous révèle un paysage ample et varié de l'organisation sociale-économique et juridique de celui-ci. La société roumaine de Banat apparaît très bien définie du point de vue de la stratification sociale, représentée par une féodalité locale qui se voulait intégrée et reconnue dans le cadre du féodalisme officiel hongrois.

L'attribut principal de cette féodalité a été la qualité de maîtres de terres et d'hommes, attribut retrouvé partout dans le monde féodale de cette époque. C'est très important de souligner que ces cnèzes roumains ennoblis par des diplômes royaux, ont été reconnus officiellement dans leurs possessions ancestrales; de cette manière ils étaient inclus dans le système féodal de type occidental imposé par la dynastie

---

Idem, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV-XVI*, Cluj-Napoca, 1991, p. 135; Ion Băltariu, *Vechile instituții juridice din Transilvania. Contribuții la istoria dreptului român*, Aiud, 1934, p. 85-89; Iuliu Vuna, *Districtus Valachorum. Cercul românesc bănățean*, Timișoara, 1929, p. 8.

d'Anjou dans le royaume de l'Hongrie. Cette confirmation par des documents écrits a été obtenue des prestation de service envers la royauté ; parmi ces services fidèles ont pourrait remarquer les obligations militaires exigée par le spécifique de frontière du Banat médiéval.

Il nous apparaît évidente la relation indissoluble entre la propriété sur la terre et l'anoblissement, parce que le diplôme royale de 1366 précisait clairement que personne ne peut posséder de la terre s'il n'est pas noble. À cause de ça les principales actions des cnèzes roumains de Banat, maîtres ancestraux des terres, en vertu de leur droit ancien roumain seront concentrées en vue de l'obtention de la confirmation officielle de la part de l'autorité suprême de l'état – la royauté hongroise.

Sans faire exception des règles du monde féodal de Banat a été très souvent agitée par des conflits sociaux entre les maîtres de terres, des conflits causés par la division de la possession entre les descendants ou par le droit de héritage des filles. Un élément très important qui met en relief le profil social-juridique de ces nobles roumains de Banat le constitue les institutions médiévales spécifiquement roumaines, sous la forme des assemblées des cnèzes ou des nobles qui étaient les instances principales de jugement dans les diverses causes apparues dans ce monde du Banat médiéval si agité. C'était un monde très intéressant qui ballançait entre les traditions féodales occidentales classiques et les particularités orientales de type byzantin.